

A MAGYAR KULTÚRA ÉS IRODALOM INTERPRETÁCIÓJA

Reet Klettenberg¹A BALASSI INTÉZET MŰFORDÍTÓI KÉPZÉSE –
EGY MŰFORDÍTÓ SZEMÉVEL 5 ÉV TÁVLATÁBÓL

Abstract

This article introduces the Balassi Institute's Literary Translation Program through the experiences gained by a former participant. In the course of the Balassi Institute's ten-month program, students can expand their knowledge of Hungarian in language lessons held eight times per week, be exposed to literary translation in workshops that meet four times weekly and gain a deeper insight into contemporary Hungarian prose, drama and poetry in weekly courses. Participants are assigned both contemporary and classical texts, which are translated and then discussed during translation workshops. Other than consultation provided by instructors, during the course of the entire program students receive advice and direction from a native speaker consultant as well.

Keywords: *literary translation, Balassi Institute, Hungarian literature, instruction, Hungarian Translators' House*

Kulcsszavak: *műfordítás, Balassi Intézet, magyar irodalom, képzés, Fordítóház*

A magyar nyelvtanulást a Tartui Egyetemen kezdtem el 2003-ban pusztán kíváncsiságból, gondolván, hogy úgysem kell ez nekem, csak érdekesnek tűnik. Nem is voltam mintatanuló, sőt, mint később kiderült, az akkor tartui magyar lektor, első magyartanárként Tóth Krisztina azt hitte, hogy alszom az óráján, vagy legalábbis nem tudok beszélni. Aztán úgy hozta az élet, hogy Magyaroszágra kerültem az ELTE Finnugor Tanszék észak-keleti lektorának. Ez volt az első alkalom, hogy betettem a lábam az országba, ami később észrevétlenül a második hazám lett. Mivel a tartui magyartanulás két éve alatt nem vettem túl komolyan a dolgot, ezért, hogy pótoljam a mulasztásomat, hamar kerestem egy nyelvvótát az ELTE Magyar Nyelvi lektorátusán, ahol nyelvtanulás mellett sok kulturális és irodalmi ismeretre is szert tehettem. Egy évvel később a tartui magyar lektor, aki akkor már Tóth Viktória volt, megszervezte a balatonfüredi Fordítóházban az első magyar–északi fordítói szemináriumot, amire csak póttagként sikerült bekerülnöm, mivel későn értesültem a lehetőségről. Már Tartuban is jártam fordítókursusra

¹ Reet Klettenberg észak-keleti fordítónő, eddig megjelent műfordításai Ottlik Géza: Iskola a határon, Bodor Ádám: Sinistra körzet, Dragomán György: A fehér király, Kosztolányi Dezső: Édes Anna, Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk, Dóka Péter: Lila királylány, novellák, versek; ryblikas@gmail.com

Tóth Krisztinához, ahol Janikovszky Éva és Lázár Ervin meséivel birkóztunk. Ekkoriban még nem is létezett magyar–észt szótár, csak 2010-ben jelent meg a magyar–észt közpszótár. Vagyis a „fordítás” abból állt, hogy ki-ki megpróbált más nyelveken keresztül kiszótárazni egy adott szövegrészt otthon, és az órán legalább valamennyire értelmes mondatokat létrehozni a nagy kutatómunka eredményeképpen. A tanárnő valószínűleg kiválóan szórakozhatott rajtunk. Mindenesetre – ha egyelőre még észrevétlenül is, de – a műfordítói tevékenységem ott alapozódott meg.

Az első, 2006-os fordítói szemináriumon két szöveg izzasztott meg: Bartis Attila *Idefent balsors, odalent sorstalanság* című novellája és Háy János *Budapesti hidak* című novellasorozatának bevezető része. A kettő összesen kilenc oldal, de olyan nehéz feladatnak bizonyult kezdő átültető koromban, hogy az egész hét alatt, amit a Fordítóházban töltöttünk, nem jutottam el a Balaton partjára, mert szótárak és kézikönyvek forgatásával voltam elfoglalva.

Az első Fordítóház-élményem és a szövegekkel való bíbelődés viszont annyira elbűvölt, hogy a következő években is részt vettem a szemináriumokon, közben szorgalmasan jártam a magyar lektorátus nyelvóráira, amíg ki nem tiltott Berki Judit tanárnő, mondván, hogy már nincs ott keresnivalóm. Tanultam a nyelvet, és amikor már úgy ítélttem, hogy többé-kevésbé meg tudok szólalni magyarul, beszélni is kezdtem. Olvastam sok magyar irodalmat, letettem a felsőfokú nyelvvizsgát, de valószínűleg még mindig nem fordult meg a fejemben, hogy akár hivatásszerűen is foglalkozhatnék műfordítással, pedig visszafogottan, de mindig örömmel vettem minden fordítási lehetőséget. Aztán egyszer csak feltette a kérdést egy ismerősöm: miért nem pályázom a Balassi Intézet műfordító kurzusára? Ezután meghánytam-vettem a dolgot, pályáztam, és a legnagyobb örömömről fel is vettek.

A 2009/2010-es tanév szeptemberében kilenc csoporttársammal együtt kezdettem el a kurzust. A csoportunkban volt amerikai, három lengyel, angol, udmurt, cseh, japán és rajtam kívül még egy észt. Mi voltunk az ötödik évfolyama a műfordító kurzusnak. Az órarendben volt heti nyolc nyelvóra, négy fordítószeminárium és két-két kortárs prózát, drámát és költészetet ismertető óra. A nyelvórákon sokat beszéltünk mindenféléről, megismertük például a magyar választási rendszert, de olvastuk Romhányi verseit, meghallgattunk egy-egy népszerű dalt és szövegeket elemeztünk.

A nyelvóraira visszagondolva olyan érzésem van, hogy ez nem egy klasszikus értelemben vett nyelvóra volt, hanem inkább egy kellemes beszélgetés, hiszen a műfordító kurzuson már nem azon kell izzadni, hogy helyesen ragozzunk vagy begyakoroljunk egy-egy szabályt, hanem sokkal inkább szókincsbővítéssel és általános eszmecserével voltunk elfoglalva, de ezt olyan fesztelen hangulatban, ami nagyon élvezhetővé tette az órára járást.

A kortárs magyar dráma óra nagyon kellemes velejárója az volt, hogy elmehettünk színházba. Persze olvasni is olvastuk a drámákat, Kovács Kriszta tanárnőnk, aki ekkor a Radnóti Színház dramaturgja is volt, bennfentes információkkal látott el minket. A színház után pedig megbeszéltük az élményeket.

A kortárs próza jelentett talán a legtöbb „házi feladatot”, amennyiben az olvasást feladatnak lehet tekinteni. Elég feszes volt az ütemterv, de azt gondolom, hogy aki fordításra adja a fejét, az általában szeret olvasni. Így ismerkedtünk meg egy halomnyi jó könyvvvel, amiből később – az én esetemben legalábbis – megjelent fordítás is lett. Dánél Mónika elolvastatta velünk például a *Sinistra körzetet*, *A fehér királyt*, de olvastunk Esterházyt, Nádaszt, Németh Gábort, Kertészt, Krasznahorkait, Darvasi Lászlót, Gion Nándort, Szilágyi Istvánt, Galgóczi Erzsébetet, Garaczi Lászlót, és ezek mind egész művek voltak. A tanév folyamán eljött hozzánk egy pár szerző, találkoztunk személyesen Bodor Ádámmal, Németh Gáborral, Lengyel Anna dramaturggal és Ladik Katalin költővel. Ezek is érdekes és fontos alkalmak egy műfordító vagy leendő műfordító számára, hogy lássa, a szerző ugyanolyan ember, mint bárki más.

Számomra a legizgalmasabb óra a fordítózseminárium volt. Alapvetően a képzés számára készült szöveggyűjteményből választott egy-egy szöveget Rácz Péter, a szemináriumvezető. Elsőnek például a *Sinistra körzet*-ből egy részletet, ami aztán mestermunkám és egyik első megjelent kötetem is lett. A szemináriumon nemcsak kortárs irodalommal foglalkoztunk, hanem klasszikusokkal is. Az év folyamán fordítottunk Szép Ernőt, Mándy Ivánt, Hamvai Kornélt, Krúdy Gyulát, Radics Viktóriát, Dalos Rimmát, Rakovszky Zsuzsát, Kaffka Margitot, Nádas Pétert, Petri Györgyöt, Bartis Attilát, Móricz Zsigmondot és Vörösmarty Mihályt, vagyis többnyire prózát, de közben drámát (Hamvai: *Castel Felice*) és verset is (Dalos, Petri, Vörösmarty). Az egyik legnagyobb élményem például az volt, amikor a tanév legeslegvégén Vörösmarty *Madárhangok* című versével rukkolt elő Péter. Addig nem is sejtettem, hogy versfordítás ilyen játékos és vidám is lehet.

A szöveggel való ismerkedés után először megbeszéltük a lehetséges fordítási nehézségeket. Péternek már akkora tapasztalata van ebben a Fordítóház vezetőjeként, hogy nagyon jó érzékel ki tudja emelni a problémás helyeket, amit aztán megvitatunk, ki hogyan tudja megoldani az anyanyelvén. Igazából ezek a több nyelv szempontjából átbeszélt problémák és megoldások tartoznak a képzés legértékesebb órái közé, mert ezek ötleteket adtak, kiszabadítottak a saját nyelvem kötelékeiből. Ugyanakkor Péter soha nem adott kész megoldásokat, hanem először kiderítette, mi a nehézség az adott nyelven, aztán meg hagyta, hogy a kérdések és ötletek mentén ki-ki maga jusson el a neki leginkább megfelelő megoldásig. Alapvető szabályok vagy fordítási fogások mindig valamilyen konkrét kérdés és tapasztalat kapcsán fogalmazódtak meg, mintegy természetesen.

Az év folyamán előfordult, hogy a csoportban olykor valaki feltette a kérdést: miért pont ezzel a szöveggel kell foglalkoznunk? Ilyenkor mindig megtapasztaltuk, hogy a kiválasztott szöveg bőven tartalmaz tanulságos problémákat, és segít átgondolni olyan kérdéseket, amelyekkel egy műfordító lépten-nyomon találkozik. Személyes tapasztalatom még, hogy a szöveggel való foglalkozás folyamán minden szöveget megszerettem, még azt is, ami elsőre nem tetszett. Mindenesetre változatos volt a dolog, egyszer sem éreztem, hogy túl sokat foglalkozunk valamivel, pedig gyakran viszonylag gyorsan el tudtam készíteni a fordításokat. Az eszmecsere akkor is érdekes volt, amikor a saját szövegemben már megoldottam a megoldanivalókat.

Irodalmi tekintetben minden kurzus olyan szövegeket adott, amelyeket nem biztos, hogy megtaláltam volna magamtól. De miután valamelyik tanár kezünkbe nyomott egy szerzőt, megtetszett, és később más művei után is kutakodtam. Ilyen szempontból sok ötletet adott a próza, a költészet és a dráma óra, mert mindig több név hangzott el, mint amennyit el tudtunk olvasni a programon belül. Olyan intenzíven és olyan sokfélét mint akkor, sose olvastam, sem előtte, sem utána, jól edzésben tartott a kurzus.

Az egész kurzus alatt a tanári konzultáció mellett mindenkinek rendelkezésére állt egy anyanyelvi konzulens, aki megnézte a szemináriumon készült fordításokat, javított, javaslatokat tett, tippeket adott. A szerencsésebbek személyesen is találkozhattak a konzulensükkel, de egy ilyen munkakapcsolat internet segítségével is nagyon nagy haszonnal jár. Egy tapasztaltabb műfordító ugyanis felbecsülhetetlen tanácsokat tud adni mind nyelvilag, mind pedig szakmailag. Például arra nézve tud véleményt mondani, mik azok a szövegek, amelyek jobban fekszenek a fordítótanoncnak, bár ezt biztosan maga a tanonc is megérzi. Mégis fontos, hogy van egy szakmai tekintély, egyrészt a fordító kap visszajelzést, másrészt a kurzus vezetői „ellenőrizhetik”, hogyan fejlődik a tanítványuk.

A műfordító kurzus nem csak a tanteremben zajlik, közös rendezvények, „csapatépítő kirándulás” a tanév elején, hogy a csoport tagjai megismerkedjenek egymással és összeszokjanak. Nálunk néha spontán kocsmázás is előfordult, ami szintén hasznos az összekovácsolódáshoz. De volt például közös filmnézés is, amikor a *Sorstalanságot* kellett volna elolvasnunk, de már kevés volt az idő. A film alapján legalább megismerték az alapkoncepciót azok is, akik nem tudták elolvasni a könyvet. A mi csoportunknak volt egy „pre-Füred” hétvégéje is, hogy azok, akiknek még nem volt szerencsájuk a balatonfüredi Fordítóházban tartózkodni, megismerjék a házat és a körülményeket. Az első alkalommal kaptunk egy kvízt is, hogy a válaszokat keresve kézbe vegyünk sok szótárt és kézikönyvet, és ne csak az interneten keressük a megoldásokat.

Aztán januárban a tavaszi félév kezdete előtt egy egész hetet töltöttünk együtt a házban, hogy elkészítsük a mestermunkánk nyersfordítását. Ugyanis a kurzus végére le kell tenni az asztalra egy ív vagyis 40 ezer karakter terjedelmű fordítást, amennyiben a szöveg próza vagy dráma, míg a költészet esetében fele annyi volt a követelmény. A kiválasztott művet már az első félévi szorgalmi időszak végéig be kellett jelenteni, vagyis három hónap alatt annyira meg kellett szeretni egy művet, hogy ennek átültetésére vállalkozzunk. A magyar mű anyanyelvű szövegén kívül a mestermunkához egy fordítói utószó is tartozott, amit szintén a célnyelven kellett írni. Az utószóban a fordítás során felmerülő problémákat, ezeknek megoldásait és a megoldások indoklását kellett megfogalmazni, illetve kicsit vizionálni, milyen lehet az adott mű helye és fogadtatása a célkultúrában.

Szóval ezzel a nemes feladattal teletöltünk egy hetet a januári Balatonfüreden. Mind a hely, mind a feladat nagyon izgalmas, már csak azért is érdemes műfordítónak lenni, hogy a Fordítóház falai közt reggeltől estig dolgozhasson az ember. Én azt tapasztaltam, hogy ott sokkal jobban tudok koncentrálni, haladni, mert valahogy olyan a hely

hangulata. Persze évek folyamán azt is meg kellett tanulnom, hogy néha muszáj szünetet tartani és elmenni sétálni, mert a feszített munka is megárlhat.

A mestermunkát is megnézi az anyanyelvi konzulens, és jó esetben az eredmény egy olyan jó minőségű szöveg, amivel aztán akár kiadót is lehet keresni, hogy megjelenhessen a teljes mű. Az én mestermunkám a *Sinistra körzet* volt, ami 2012-ben jelent meg észtil sok-sok munka és egy kis szerencse után.

A műfordító kurzusban azt szeretem nagyon, hogy nem hagyják békén a végzett tanítványokat Péter és Móna, hanem 2010 óta minden évben szerveznek egy úgynevezett posztműf szemináriumot, amikor is a Fordítóházban egy egyhetes szeminárium során foglalkoznak egy vagy több szöveggel a különböző évfolyamokból való fordítók, így nem csak a saját csoporttsáikhoz van szerencséje a Balassi Intézet műfordító növendékének, hanem az előtte és utána ott tanulókkal is megismerkedhet. A posztműf szeminárium kitalálói egyébként Fekete Kati német és Jelizaveta Szocsivko orosz műfordító, akik 2008/2009-es tavévben kaptatták a Somlói úti épület lépcsőit. Péter és Móna pedig örömmel vették a kezdeményezést. Ezeken a szemináriumokon fordítottak már Hamvai Kornélt, Krasznahorkai Lászlót, Bartis Attilát, Pályi Andrást, Mán-Várhegy Rékát és Domonkos Istvánt. Hagyományosan a szemináriumon végzett munkáról be is számolnak a résztvevők a veszprémi egyetemen, vagyis ez egyben nyilvános szereplési lehetőséget is kínál a fordítóknak, ahol magyar közönség előtt be tudnak számolni a munkájukról. Ilyenkor eljön az aktuális szerző is a Fordítóházba, hogy találkozzon egy szekerderéknyi fordítójával.

A fiatal fordítóknak egy kis megjelenési lehetőséget biztosít a Fordítóház évente megjelenő *Füredi Fordítói Füzetek* című kiadványa, amiben egy-egy szerző rövid szövege jelenik meg egy csomó nyelven. Emlékszem, hogy milyen eufóriát váltott ki belőlem az, amikor első alkalommal láttam a fordításomat nyomtatásban megjelent formában.

A Balassi Intézet műfordító képzésen tapasztalatom szerint minden tanár ki-ki a maga módján egyengeti a fiatal műfordítótanoncok útját, olvasni- és fordítanivalót ajánl nekik, bátorítja és biztatja őket, fordítói öntudatot próbál kifejleszteni bennük, figyelmeztet a csapdákra, szakmai és szellemi támogatást kínál nekik. A jövőendő műfordító pedig kiépítheti a szükséges szakmai hálózatát.

Én nagyon jól éreztem ott magam. Vagyis, igazából volt olyan időszak, hogy nem éreztem jól magam, sőt félbe akartam hagyni, de akkor a műfordító képzés szakmai koordinátora, Péter rendesen leteremtett, és folytattam. Most már el sem tudom képzelni, hogy nem tettem volna pontot egy ilyen szép képzés végére, ami nélkül valószínűleg nem lettem volna (olyan elhivatott) műfordító. Nagyon sok mindent adott nekem ez az év, és nagyon sok mindent ad az, hogy tanáraink figyelemmel kísérik a fordítói sikereimet.

A képzést csak ajánlani tudom azoknak, akik szeretnek olvasni és dolgozni, szeretik a magyar irodalmat, szeretik a kihívásokat és kalandokat.

Aki pedig szereti a magyar irodalmat, annak Budapest amúgy is nagyon jó hely, hiszen annyi irodalmi esemény van, hogy nem győz az ember válogatni a sok könyvbemutató, beszélgetés, konferencia, író-olvasó találkozó, fesztivál és slammeresemény

között. És ha már véletlenül ott ragad a szorgalmas fordító június végéig Magyarországon, akkor miért hagyná ki a JAK Műfordító Táborát, amikor ez pont neki való hely, ahol még egy csapat íróval is találkozhat személyesen, még egy csomó szöveget fordíthat szemináriumokon, és még egy rakás új könyvet is megismerhet a legfrissebb terméskből?